

Ślimaki bezskorupowe w medycynie ludowej: przegląd literatury

Slugs in ethnomedicine: a review

**KINGA STAWARCZYK*, MICHAŁ STAWARCZYK,
BARTOSZ PIECHOWICZ**

Zakład Ekotoksykologii, Instytut Biotechnologii Stosowanej i Nauk Podstawowych,
Uniwersytet Rzeszowski,
Werynia 502, 36-100 Kolbuszowa

* autor korespondencyjny (e-mail): kstawarczyk2@o2.pl

ABSTRACT: Slugs, which are perceived these days in a purely negative way, had some applications in former times, which might surprise people today. One of them was the use of these organisms for medical purposes. This paper aims to review the role of slugs in ethnomedicine. These animals were used to remove warts, in the treatment of other skin problems, in the therapy of injuries, broken bones, respiratory system ailments, gastrointestinal disorders, healing and strengthening the organism and building up its resistance to infections. We recorded the use of slugs in ethnomedicine in the following countries: Italy, Great Britain, France, Portugal, Austria, Germany, Nepal, Brazil, Canada, Japan and Switzerland.

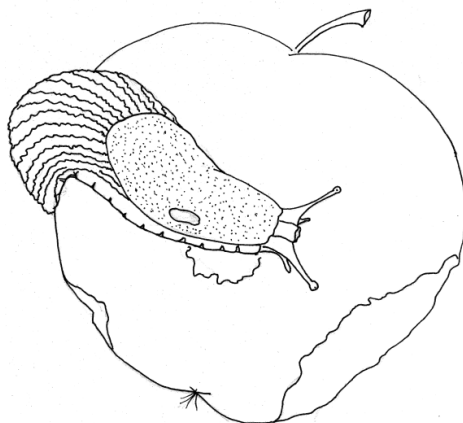
Key words: slug, folk medicine, natural medicine, proverbs

Ślimaki nagie to niejednorodna pod względem filogenetycznym, wyodrębniona na podstawie wyglądu grupa zwierząt należąca do gromady ślimaków (*Gastropoda*). Podstawową cechą kwalifikującą ślimaki jako bezskorupowe jest muszla zredukowana do rozmiarów niewielkiej płytki ukrytej w miękkim płaszczu. Brak zewnętrznej muszli i trudność konserwacji tkanek miękkich sprawiły, że ślimaki te nie były uznawane za atrakcyjne dla kolekcjonerów i naukowców, przez co tylko ich nieliczne okazy znajdują się dziś w zbiorach z dawnych lat (osobniki z XIX wieku znajdują się tylko w kilku miejscach na świecie we Wiedniu, Bukareszcie, Chicago, Wrocławiu, Lejdzie) (Wiktor 1989: 6-8).

Brak cech charakterystycznych występujących u ślimaków oskorupionych (barwa muszli, wzór, promień skrętu, grubość muszli) sprawił, że ślimaki bezskorupowe systematyzowano niegdyś opierając się wyłącznie na ich wyglądzie zewnętrznym, co było przyczyną wielu istotnych błędów. Już Linneusz opisał dwa gatunki występujących w Szwecji ślimaków nagich: czerwonemu nadał nazwę „rufus”, a czarnemu „ater”. Późniejsze badania potwierdziły, że w Szwecji istotnie żyją dwa gatunki ślimaków (*Arion ater* oraz *A. rufus*), jednak przedstawiciele każdego z nich mogą występować zarówno w formie czarnej, jak i czerwonej (Riedel & Wiktor 1974: 93). Wyjątkowy brak precyzji w systematyzowaniu gatunków i brak okazów muzealnych, na których można by dziś przeprowadzić badania uzupełniające sprawiają, że w poniższym opracowaniu często będą wymieniane nazwy lokalne, bądź też charakterystyka kolorystyczna zwierząt, bez jednoznacznego określenia gatunku.

Główny kierunek prowadzonych obecnie na świecie badań naukowych dotyczących ślimaków nagich zwrócony jest ku zwiększaniu efektywności metod ich zwalczania, ponieważ do grupy tych zwierząt zalicza się wiele bardzo inwazyjnych gatunków zagrażających stabilności ekosystemów oraz wektorów chorób człowieka i zwierząt gospodarskich (Grewal *et al.* 2003; Ferdushy & Hasan 2010). W światowej literaturze brakuje natomiast kompletnego opracowania na temat wykorzystywania tych ślimaków w różnych dziedzinach życia, w tym i w medycynie ludowej. Chociaż istnieje wiele dowodów na to, iż ślimaki stosowano już od czasów starożytnych — jako element diety, składniki kuracji leczniczych itp. (Bonnemain 2005; Guimard 1995), to doniesienia te dotyczą najczęściej ślimaków skorupowych. Niewielka ilość istniejących zapisków czy opracowań dotycząca gatunków bezskorupowych przedstawia najczęściej przypadki ich wykorzystywania tylko przez niewielkie, zwykle lokalne społeczności. Niniejszy tekst, stanowi próbę syntezy informacji o leczniczych zastosowaniach ślimaków nagich przez ludzi.

Zarówno w europejskiej, jak i północnoamerykańskiej medycynie ludowej znaleźć można informacje o wykorzystywaniu ślimaków nagich w kuracjach wielu dermatoz. Do łagodzenia świądu np. zalecano wcieranie śluzu *Arion ater* (L. 1758) w podrażnione miejsca (Miguel & Ceiacco 2012). Ślimaki i ich wydzieliny stosowano również do leczenia infekcji skórnych (Guarrera 2008), oraz zwalczania trądziku i brodawek (niekiedy nazywanych kurzajkami). W zależności od regionu wykorzystywano do tego celu różne gatunki *Mollusca*. W Południowych Włoszech stosowano *Arion hortensis* (Férussac 1819) (nazwa lokalna: *u vavalicē aranudē*), którym pocierano zmienione chorobowo miejsce. Zabieg ten musiał się odbyć podczas pełni księżyca, a do każdej brodawki miał być zastosowany nowy osobnik. Zwierzęta następnie nabijano na kolce jeżyny (*Rubus ulmifolius*) wierząc, że wraz z uschnięciem ślimaków znikną także brodawki (Quave *et al.* 2008; Pieroni *et al.* 2004). Podobne „zabiegi dermatologiczne” wykonywano w Portugalii wykorzystując osobniki z gatunku *A. ater* (nazwa lokalna: *lesma*) (Miguel & Ceiacco 2012). Zapiski traktujące o używaniu niezidentyfikowanych gatunków ślimaków nagich do tych samych celów można znaleźć również w innych rejonach świata: w Centralnych Włoszech (Guarrera 2005), we Francji (Saintyves: 28), w Szkocji, Walii (Rorie & Buchan 1993: 100; Crellin 1994: 6; Hatfield 2004: 207), czy w Austrii (Ausserer 2001: 121). W zależności od regionu zmieniała się także roślina, na której je suszono, - np. w Szkocji był to głóg (*Crataegus* sp.) (Rorie & Buchan 1993: 100; Crellin 1994: 6; Hatfield 2004: 207), w Austrii i Francji (okolice Lorient i Lué-en-Baugeois) śliwa tarnina (*Prunus spinosa*), a w Anglii (Gloucester, Suffolk i Leicester) agrest (*Ribes uva-crispa*).

Ryc. 1. Ślimak nagi. A slug. Rysował Michał Stawarczyk.

Nie tylko schorzenia dermatologiczne były leczone przy pomocy ślimaków nagich. Znane są liczne doniesienia opisujące wykorzystywanie nalewek, czyli tzw. „tinktur” m.in. z *Arion rufus* (L. 1758) w terapiach przewlekłych chorób układu oddechowego (Riedel & Wiktor 1974: 100). Jedną z takich dolegliwości była gruźlica, którą w Nepalu leczono za pomocą ślimaków z rodzaju *Limax* (nazwa lokalna *chiplekira*, gatunek niezidentyfikowany) zmieszanych ze sklarowanym masłem lub mlekiem (Lohani 2010). W Portugalii z *A. ater* sporządzano „zupę”, którą następnie aplikowano w terapiach astmy i gruźlicy (Miguel & Ceiacco 2012). W Niemczech stosowano śluz uzyskany od *Limax rufus* (L. 1758), który po zmieszaniu z cukrem pudrem, stanowił lek przeciwko krztuścowi u dzieci (Friedrich 1843). Na ból gardła Brazylijczycy zalecali picie napojów, w skład których wchodził ślimak z rodziny *Veronicellidae* (gatunek niezidentyfikowany) zwany przez lokalną społeczność, podobnie jak w Portugalii, *lesma* (Alves & Rosa 2010) (zbieżność określeń ślimaków nagich na Półwyspie Iberyjskim i w Ameryce Południowej prawdopodobnie związana jest z migracją ludności pomiędzy Nowym, a Starym Światem (Foster 1953)). W Japonii znane jest powiedzenie „Namekuj wo nomu to koe ga yoku naru”, czyli: „Jeśli połkniesz ślimaka bezskorupowego twój głos od razu się poprawi” (Buchanan 1973: 229). W profilaktyce przeziębień na Półwyspie Iberyjskim używano syropu ze ślimaków nagich (gatunek niezidentyfikowany) i cukru w proporcji objętościowej 1:1, który po 2-3 dniach od przygotowania podawano choremu (Landeras & Delgado 2008).

W literaturze pojawiają się również doniesienia o zastosowaniu ślimaków nagich w terapiach urazów układu kostno-stawowego i w leczeniu chorób reumatycznych (Budha 2005; Lohani 2010). Tamangowie z Nepalu do wspomagania leczenia obrzęków i przyspieszenia zrostania złamanych kości stosowali „ślimaki szare” *gray slugs* (gatunek niezidentyfikowany) utarte na pastę wraz z pokruszonym korzeniem pokrzywy (*Urtica dioica*). Taką „maść” nakładano następnie na miejsce urazu (Lohani 2012). We Francji zamiast korzenia pokrzywy do robienia takiego medykamentu używano korzenia pietruszki (*Petroselinum* sp.) (Fernie 2006). W tym kraju „ślimaki czerwone” (*red slugs*, gatunek niezidentyfikowany) stosowane były również w leczeniu rwy kulszowej. Zwierzęta te wraz z garścią soli, z brandy i wodą gotowano do odparowania 2/3 objętości płynu, a otrzymany koncentrat wcierano rano i wieczorem w miejsce występującego bólu (Gonnet 2008).

Ślimaki nagie stosowano na schorzenia układu pokarmowego. Jeszcze nie tak dawno rdzenni Amerykanie używali „ślimaków żółtych”, czyli tzw. *banana slugs* - rodzaj *Agrolimax*

(Mörch 1859), (gatunek niezidentyfikowany), jako środka znieczulającego w łagodzeniu bólu zębów (Andrews 1999: 286-287). Na obszarze Kanady Indianie z plemienia Bella Coala stosowali ślimaki nagie w celu leczenia infekcji jamy ustnej u małych dzieci (Smith 1927: 36). Osobniki *A. hortensis* na Półwyspie Apenińskim połykano w całości jako remedium na wrzody oraz nieżyt żołądka (Quave *et al.* 2008). W Austrii i Szwajcarii „ślimaki czerwone” (gatunek niezidentyfikowany) trzymano przez dwie doby, a z pozostawionego śluzu, po dodaniu cukru i koniaku, sporządzano miksturę („Roter Schneckensirup”), która służyła jako podawany przed posiłkiem lek na dolegliwości trawienne, wrzody i ból żołądka (Vogel 1991: 576). W Skandynawii stosowano również podobnie medykamenty, które w tym przypadku miały zwiększać łaknienie (Svanberg 2006). W medycynie ludowej Wysp Brytyjskich ślimaki nagie były używane w celu ograniczenia skutków „syndromu dnia następnego” (zatrucie alkoholem). Wierzono, iż poprzez pocieranie czoła ślimakiem ból głowy zostanie przeniesiony na zwierzę, które należało następnie rzucić jak najdalej od siebie (Hadfield 2004: 149).

Ślimaki nagie, może są nieprzyjemne i niemiłe, nie budzą sympatii, a niejednokrotnie wywołują niesmak i obrzydzenie, jednak, jak wynika z dostępnej literatury, mogą być przydatne. Należy pamiętać, że medycyna ludowa stanowi cenną wskazówkę dla niektórych współczesnych terapii i leczenia, a w wielu dawnych przesądach i wierzeniach kryje się prawda, która coraz częściej znajduje potwierdzenie w badaniach naukowych.

Bibliografia

Alves RRN, Rosa IL 2010. Trade of Animals Used in Brazilian Traditional Medicine: Trends and Implications for Conservation. *Human Ecology* 38: 691-704

Andrews T 1999. *Animal-Wise: The Spirit Language and Signs of Nature*. Dragonhawk Publishing Book, TN (USA)

Ausserer O 2001. *Volks Medizin in Tirol Zentrum zur Dokumentation von Naturheilverfahren*, Tisens

Bonnemain B 2005 . *Helix and Drugs: Snails for Western Health Care From Antiquity to the Present*. Oxford University Press: 25-28

Buchanan DC 1973. *Japanese Proverbs and Sayings*. University of Oklahoma Press, Norman.

Budha PB 2005. Nepalese malacology trails behind „Catch up!”. *Himalayan Journal of Sciences* 3(5): 9

Crellin AM 1994. *Manx Folklore: Fairy Legends, Customs and Superstitions*. Chiollagh Books, Onchan

Ferdushy T, Hasan MT 2010. *Angiostrongylus vasorum*: the „French Heartworm”. *Parasitological Research* 107: 765-771

Fernie WT 2006. *Herbal Simples Aproved for Modern uses of Cure*. [www.gutenberg.org/files/19352/19352-8.txt (08.11.2012)]

- Foster GM 1953. Relationships between Spanish and Spanish-American Folk Medicine. *The Journal of American Folklore* 66(261): 201-217
- Friedrich G 1843. *Most Enzyklopädie der Volksmedizin*. [www.textlog.de/medizin-wegschnecke.html] (06.11.2012)]
- Gonnet Y 2008. *Limaces et Escargots!* [www.les-vegetaliseurs.com/article-23186-limacesetescargots.html](04.11.2012)]
- Grewal PS, Grewal SK, Tan L, Adams BJ 2003. Parasitism of Molluscs by Nematodes: Types of Associations and Evolutionary Trends. *Journal of Nematology* 35(2): 146-156
- Guarrera PM, Forti G, Marignoli S 2005. Ethnobotanical and ethnomedicinal uses of plants in the district of Acquapendente (Latium, Central Italy). *Journal of Ethnopharmacology* 96: 429-444
- Guarrera PM, Lucchese F, Medori S 2008. Ethnophytotherapeutical research in the high Molise region (Central-Southern Italy). *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine* 4: 7
- Guimard N. Utilisation de l'escargot en therapeutique: du limaçon à l'HPA marqueur de tissus métastatiques [www.gireaud.net/files/escargot_therapeutique.pdf] (02.11.2012)]
- Hatfield G 2004. *Encyclopedia of Folk Medicine: Old World and New Traditions*. ABC-CLIO Inc.
- Miguel L, Cejaco P 2012. A Review of Fauna Used In ootherapeutic remedies in Portugal: Historical Origins, Current Uses, and implication for Conservation'. In: Alves RRN, Rosa IL (eds), *Animals in Traditional Folk Medicine*. Springer: 317-347
- Landeras LAM, Delgado JAG 2001. Remedios y creencias de medicina popular en la Merindad de Campoo [www.vacarizu.es/Cuadernos/Cuaderno_26/Remedios_y_creencias.htm] (01.11.2012)]
- Lev E 2003. Traditional healing with animals (zootherapy): medieval to present-day Levantine practice. *Journal of Ethnopharmacology* 85: 107-118
- Lohani U 2010. Man-animal relationships in Central Nepal. *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine* 6: 31
- Lohani U 2012. Zootherapeutic Knowledge of Two Ethnic Populations from Central Nepal. *Ethnology Medicine* 6(1): 45-53
- Pieroni A, Quave CL, Santorod RF 2004. Folk pharmaceutical knowledge in the territory of the Dolomiti Lucane, inland southern Italy. *Journal of Ethnopharmacology* 95: 373-384
- Quave CL, Pieroni A, Bennett BC 2008. Dermatological remedies in the traditional pharmacopoeia of Vulture-Alto Bradano, inland southern Italy. *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine* 4: 1-10
- Riedel A, Wiktor A 1974. *Arionacea: Ślimaki krążkowate i ślinikowate*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa
- Rorie D, Buchan D 1993. *Folk tradition and folk medicine in Scotland*. Conongate Academics, Scotland

Saintyves P. La guērison des verrues [guerison-des-verrues.com/Guerison-Verrues.pdf (01.11.2012)]

Smith HI 1927. Materia Medica of the Bella Coola and Neighbouring Tribes of British Columbia. The Southwest School of Botanical Medicine 56: 36

Svanberg I 2006. Black slugs (*Arion ater*) as grease: a case study of technical use of gastropods in pre-industrial sweden. Journal of Ethnobiology 26(2): 299-309

Vogel A 1991. Der kleine Doktor. Hilfreiche Ratschlāge für die Gesundheit. A.Vogel, Teufen

Wiktor A 1989. *Limacoidea et zonitoidea nuda*: Ślimaki pomrowiokształtne. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa